

KADARKÚT GAZDASÁGI VÁLTOZÁSAI AZ ELMÚLT MÁSFÉL ÉVSZÁZADBAN

KADARKÚT ECONOMICS CHANGES OVER THE PAST ONE HUNDRED AND FIFTY YEARS

HORECZKI RÉKA PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

Abstract

The presentation (my study) is that of a municipality (city Kadarkút) through the development of South-Transdanubia region's economic, social and political life of small towns, strongly influencing the long-term development and characteristics of present laws. Kadarkút today Kaposvár - Szigetvár - Nagyatád triangle is essential, some 3,000 inhabitants of sub-regional center. The city's one hundred and fifty years ago, several of landlord (Somssich, Márffy etc) was a traditional agricultural village where 80–90 percent of the population lived from agriculture. The dualism in the second half, however, increased market and trade flows have been opened, which greatly facilitated the construction of rail bonding. These processes intensified from farm co-operation socialist period, and the initiative of the central industrial investment. I would point out also that the small town, what opportunities arise in the future, and whether there are rooted in the relations of the past, but today's conditions can be adapted to development opportunities.

Bevezetés

A tanulmányom célja, hogy egy település – jelen esetben: Kadarkút város – fejlődésén keresztül bemutassam a dél-dunántúli régió gazdasági, társadalmi és politikai életét erőteljesen befolyásoló kisvárosok hosszú távú fejlődési törvényszerűségeit és sajátosságait. Azt vizsgálom, hogyan sikerült a központi szerepkört kiépítenie egy településnek, és azt hosszú évtizedeken keresztül megtartania.

1. A gazdasági változások 1850–1945 között

Kadarkút a történelmi Somogy vármegye Kaposvári járásának délnyugati részén helyezkedett el; a Kaposvár–Nagyatád–Szigetvár által határolt háromszög közepén.

Fényes Elek geográfiai szótárában olvasható: „Magyar falu egyenes, de gödrös térségben; határa mind őszi mind tavaszi búzát terem. Legelője, erdeje bőven. Földesurai a Somssich és más nemes famíliák”¹. A kadarkúti táj jellegzetes dunántúli dombvidék, a felszíne erősen tagolt, mély völgyek, meredek domboldalak uralják. Kadarkút kistájjegységi besorolása mégis kettős, mert itt található a Zselic főként lösszel és agyaggal borított felszíne a futóhomok borította Belső-Somoggyal. Kadarkút határában a lösztalajon kívül északon erősen kötött, agyagos a talaj, a déli részen ingoványos-nedves, nyugaton homo-

kos a terület.² A termékeny talaj kiváló alapját képezte a földművelésnek, az állattartás hagyományai már a 19. század elején kialakultak. Kadarkút alapvetően agrárközség volt az elmúlt másfél évszázadban.

Ellentétben sok más somogyi uradalmi központtal, a település földbirtokstruktúrája nem volt egységes. A község területe nem egy nagybirtok részét alkotta. Kadarkúton egyszerre találhatunk több jelentős, megyei viszonylatban is a „bene possessionati”-hoz tartozó közezbirtokost; ugyanakkor jelentős számban fordultak elő kisebb birtokosok is, nem is beszélve azokról, akiknek csak egy parcellája volt a falu határában. A 16. században a tóti Lengyel család birtokai között szerepelt Kadarkút.³ A 18. században a Somssich, a Spissich, Jankovics és Majtényi családok osztozkodtak a település mintegy 80%-án.⁴ Ez a tendencia nem egyedi, hasonló birtokstruktúra alakult ki a nem messze lévő Nagybjomban is, ahol a Festetics, a Somssich, a Sárközy család birtokolt 1000 kat. holdnál több földterületet, valamint ezen felül 4-6 család földbirtoka meghaladta a 100 kat. hold nagyságot.⁵

1767-ben 13 földesúr osztozkodott a község területén.⁶ Az 1895-ös összeírás során hat jelentősebb földbirtokost említenek Kadarkút területén.⁷ 1895-ben nem az országos átlagot képezi le a kadarkúti birtokstruktúra, fordított a helyzet: a 10 kat. hold alatti területek aránya negyede az országos átlagénak; a 10–100 kat. holdnyi területek viszont jóval az országos átlag felett helyezkednek el. Az 1900-as évek elejére azon nagybirtokosok száma, akinek 100 kat. hold feletti mezőgazdasági területei voltak, örökösödés és eladósodottság miatt lecsökkentek. Jelentős mértékben növekedett a 10 kat. hold alatti kisbirtokok száma, lecsökkent a 100 kat. hold alattiaké; az országos átlaghoz történő elmozdulás megvalósult.

1. tábla. A község birtokszerkezete

Table 1. Holding structure of the village

	Birtokos és bérlő	
	1895	1935
100 kat. holdon felül	6	3
10–100 kat. hold között	137	85
10 kat. hold alatt	29	182
Összesen (db)	172	270

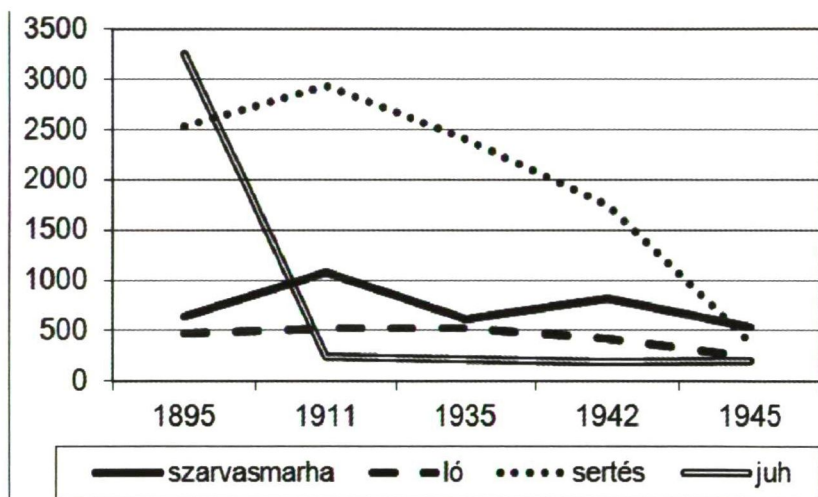
Forrás: Saját szerkesztés, KSH adatsorokból

A kisbirtokok száma egészen a második világháborúig növekedett. A megélhetési lehetőségek a csekély birtokdarabokon csökkentek. A birtokstruktúra széttagoltságából azonban nem következtek jelentősebb társadalmi ellentétek, mivel az itt élő nagyobb birtokosok szervesen beépültek a falusi társadalom működésébe. A Somssich-, a Márffy-, a Jankovich- és a Majtényi családok jelenléte és tevékenysége a vizsgált időszakban, nagyban befolyásolta a falusi közösség megélhetését, mezőgazdasági üzemeik munkaalkalmat biztosítottak, szociális és karitatív tevékenységük patriarchalitást biztosított a kadarkúti társadalomnak.

A legnagyobb hatása Kadarkút környékének fejlődésére Somssich Géának volt, aki Kivadáron látta meg a napvilágot 1866-ban. 13 évet szolgált tisztként. 1900-ban hátat fordított a katonai pályafutásnak, s hazatért somogyi birtokára, gazdálkodni kezdett. Ennek vélhetően az is oka volt, hogy – később részletezendő – a fiatalabb grófi ágból rááramlott egy jelentősebb birtokdarab, amelyet örökségképpen megkapott, s amit ezután vétel útján megnagyobbított. Adataink szerint⁸ az 1910-es évek végére egy mintagazdaságot hozott létre Kadarkút–Gige–Bárdudvarnok falvak határában. Mutatja a tartós letelepe-

dést, hogy 1911–12-ben Kadarkút és Bárd határában, a vótai dombtetőn felépítette a (barátja, Rippl-Rónai nevezte el a dombot Kopaszhegynek, mivel a gróf nyaranta kopaszra vágatta haját) kastélyát, amely berendezésével, gyűjteményével párját ritkította a századforduló környéki Magyarországon. Somssich Géza közéleti személyiség is volt, műveltségével, művészeti ismereteivel, s nem utolsósorban a keleti kultúrák iránti érdeklődésével és ismeretanyagával is kitűnt kortársai közül. Emellett híres volt mezőgazdasági gyakorlatáról, növénynevelési eredményeiről. Foglalkozott újságírással is, helyi (Somogyi Hírlap) és országos lapokban is jelentek meg publikációi. Jó barátságban volt Rippl-Rónai Józseffel, a híres kaposvári festőművésszel, aki róla és rokonairól több képet is festett. Az újonnan épített vótai kastélyban alakította ki több száz kötetes könyvgyűjteményét, egy több száz darabból álló japán képgyűjteményét, sok meissenai porcelánt halmozott fel, valamint kora számos magyar mesterének festményeit is itt helyezte el, akárcsak a Vótapusztán talált kőkori régészeti leleteket. A kastély a Kadarkút településtől északkeletre lévő kopaszhegyi pusztára épült, amely nevét onnan kapta, hogy tényleg nem volt rajta még egy fa sem, ám a kastély felépítésével párhuzamosan megkezdődött a terület parkosítása is, így sikerült egy gyönyörű angolkert létrehozni egy-két évtized alatt. A kastélypark mellett helyezkedett el a gazdasági major és a cselédépületek.⁹

A mezőgazdasági statisztikai adatgyűjteményekből kiderül, hogy meglehetősen magas volt a haszonállatok száma a községben. A következő diagram mutatja az állatok számának alakulását egészen 1945-ig.

1. ábra. A községben lévő haszonállatok száma 1895 és 1945 között¹⁰

Diagram 1. The number of livestock in the village between 1895–1945

(Forrás: Saját szerkesztés)

„A mezőgazdaság fejlődése lehetséges volt anélkül, hogy az ipar vele együtt fejlődött volna. A mezőgazdaság jövőjét az ipar fejlődése fogja meghatározni. Az ipar azonban csak lassú felvirágzást prognosztizál, mivel a magyar nemzet ... ipart pártoló képességét igen gyengének ismertük meg”¹¹

A község ipari tekintetben döntően önellátásra rendezkedett be. Ruházatát, szerszámaint a lakosság maga állította elő, a település központi fekvése miatt a kisiparosok nagy számban telepedtek meg; és ez a folyamat a zsidó kereskedők megtelepedését is fellendítette. A lakosságon belül az iparosok részaránya növekedett, melyet a következő táblázat ábrázol.

2. tábla. A tényleges iparral foglalkozók száma

Table 2. The number of those engaged in industry

Tulajdonképpen iparral foglalkozók (fő)		1900	1910	1930
Önállók:	Férfi	61	63	177
	Nő	8	5	15
Segédek:	Segítő családtag, segéd	30	35	82
	Tanonc	14	13	21
	Szolga	11	12	4

Forrás: Saját szerkesztés, Népszámlálás 1900, 1910, 1930 adataiból

A 19. századtól gyorsan fejlődött a település infrastruktúrája. A Kadarkúthoz tartozó Szentimrepusztán működött ötven éven át az ország egyik legrégebbi mezőgazdasági szakiskolája, a Magyar Királyi Földművesiskola. Országosan 25 földműves szakiskola működött, melyek az előremutató oktatás alapjait teremtték meg.¹² Az iskola tangazdaságot hozott létre, többszörös vetésforgóval. Az iskolai oktatáson felül, melyben gazdatiszteket és magángazdálkodókat neveltek; tanfolyamokat szerveztek – főként télen – a környékbeli falvak kisbirtokosainak, kispapáinak; segítve őket a mindennapi gazdálkodási feladatok megoldásában és mesterségek megtanulásában. Különlegességként lehet megemlíteni, hogy a selyemhernyó-tenyésztéssel is megpróbálkoztak a tangazdaságban, de az elért eredmények „nem minősíthetők jelentősnek”. A Földművesiskola elvégzését oklevéllel igazolták az ott tanulók, melyben „Nevezett, mint kiváló gazda, mindenkinek ajánlatik” – mondat szerepelt.¹³

Kadarkút a Szigetvár–Kaposvár útvonalon feküdt, az útvonal jelentőségét a postai szolgáltatás megjelenése növelte a 19. században.¹⁴ 1866-tól már önálló postahivatal működött a községben, aminek eredményeképp a Kaposvár–Kadarkút útvonalat postaúttá, majd tíz év múlva törvényhatósági úttá nyilvánították.¹⁵ Szigetvár irányába másodrendű autótút épült a korábbi „betyárút” helyébe. Az autótutak megléte a tömegközlekedés megjelenését is eredményezte. 1939-ben már van saját megállója a községen belül Kadarkútnak. Ebben az évben Kaposvárral és Nagyatáddal is összekapcsolták a települést. 1966-ig kellett várni, hogy Szigetvár felé is induljanak autóbuszjáratok.¹⁶

A közút folyamatos kiépítése mellett Kadarkútnak már távíródája és körjegyzősége is alakult a 19. század közepére. A hatékony és gyors információáramlás alapjait fektetve le ezzel. A következő lépcsőfok, a vasútvonal eszméje 1905-ben látszott megvalósulni, mikor is a kereskedelmi miniszter 11086/93. számú rendeletével előmunkálati engedélyt adott ki gr. Széchenyi Ferenc és Márfy Emil részére. Kadarkút a Barcs–Kaposvár helyi érdekű vasútvonal egyik állomása lett. Kisvasutat is létesítettek a községben, melyen a gőzmalmokat (körmenpusztai és Nagy Ákos tulajdonossal bejegyzett malom) kötötték össze az állomáshellyel.¹⁷

Kadarkúton szokatlanul nagy mértékű aktivitás volt jellemző az egyesületalakítás területén. A pénzügyi szolgáltatásokhoz kapcsolódva: 1877-ben Önségélyező Egyesület alakult, valamint községi Szegényházat működtettek karitatív alapon. A lendületes fejlődés a szociális irányultságon kívül a kultúrára is hatással volt. Ez megmutatkozott a sport, a művészetpártolás – népnevelés kérdéskörében.

2. A főbb gazdasági változások 1945 és 1990 között

1945. március 17-én, kormányrendeletként született meg a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról szóló reform.¹⁸ Somogy megyében 300 település volt érintve a rendelet által, az érintett községek közül mindenhol legalább egy nagybirtokot osztottak szét.¹⁹ Kadarkúton egy népgyűlés során ismertették a lakossággal a kormányrendeletet, és kimondták a nagybirtokok felosztását. A helyi Földigénylő Bizottság is megalakult. A Járási Földrendező Bizottság a község földjeit felmérte, és osztályozta. Három minőségi csoportba különítették el az uradalmi földeket: kötött talajú, félig kötött talajú és homokos talajú földek. A Bizottság először felparcellázta a területeket, majd földeket kategóriák szerint bontva külön kisorsolta.²⁰

A földreform folyamán a kisajátított birtokokhoz kapcsolódó, de egyéni juttatásként fel nem használt vagyontárgyak – mint például a gazdasági épületek, a felszerelések, gépek, üzletek, kocsmák, malmok, üzemek – kezelésére és hasznosítására miniszteri rendelettel hozták létre a Földműves Szövetkezeteket. A Kadarkút és Vidéke Körzeti Földműves Szövetkezet tevékenységi területe: élelmiszer-árusítás, bizományiáru-értékesítés, liszt- és olajcsere, műtrágyaelosztás, vámdarálás, gépkölcsönzés, szeszfőzés, állat- és terményfelvásárlás, szerződéses termeltetés, legelőhasznosítás, bérszántás és cséplés, mozi üzemeltetés. Kadarkúton vendéglátó kereskedelemmel 1949-től kezdődően foglalkoztak. Beolvadt a Földműves Szövetkezetbe a Hangya és a Népbolt is a településen, melyek nyereséges gazdálkodása kiegyensúlyozottá tette a Szövetkezet eredményességét. 1950-ben a kadarkúti Földműves Szövetkezet sorra olvasztotta be magába a környező községek szövetkezeteit. A felvásárlások után a szövetkezetnek összesen 14 „üzlete” lett, ruházati boltja, vas-műszaki boltja, önkiszolgáló boltja, kultúrcikk-boltja, vegyes élelmiszerboltja, vegyesboltja, Tüzép-telepe, kisvendéglője, két italboltja, hús-boltja, vegyes-felvásárlója, mézfelvásárlója, gyógynövény-felvásárlója.²¹ A túl sokoldalú tevékenységi kör indokoltá tette átszervezését. 1967-ben kezdték meg az átalakulást, mely egy országos folyamat eredménye volt, és egyben nevet is váltottak: Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet (ÁFÉSZ). Az átszervezett szövetkezet elsődleges feladatának tekintette a falusi lakosság keresletének kielégítését élelmiszerekkel, iparcikkokkal, a mezőgazdasági termelés folytatásához szükséges termékekkel és terményekkel.

3. tábla. Összehasonlító táblázat a termelőszövetkezetekről

Table 3. Comparative table of farmers co-operative

	1959		1960		1961	
	Béke	Szabadság	Béke	Szabadság	Béke	Szabadság
Összes terület (kat. hold)	2323	1268	2810	1422	3055	1383
Szántó	1862	1037	2165	1156	2336	1029
Családok	354	121	357	122	305	142
Tagok száma	395	143	357	140	348	177

Forrás: saját szerkesztés, KSH 1959, 1960, 1961 megfelelő adataiból

1949. március 15-e fontos dátum volt a falu lakosainak életében, ekkor alapítottak meg ugyanis a Szabadság Termelőszövetkezetet. Főleg gabona, kukorica, burgonya, zöldtakarmány és az állam részére cukorrépa termelésére rendezkedtek be. A községben nem ez volt az egyedüli termelőszövetkezet. 1953-ban a Fő utcai és Hódos pusztai gazdák megalapították a Zrínyi Termelőszövetkezetet. Nem volt hosszú életű a működése, az alapítás

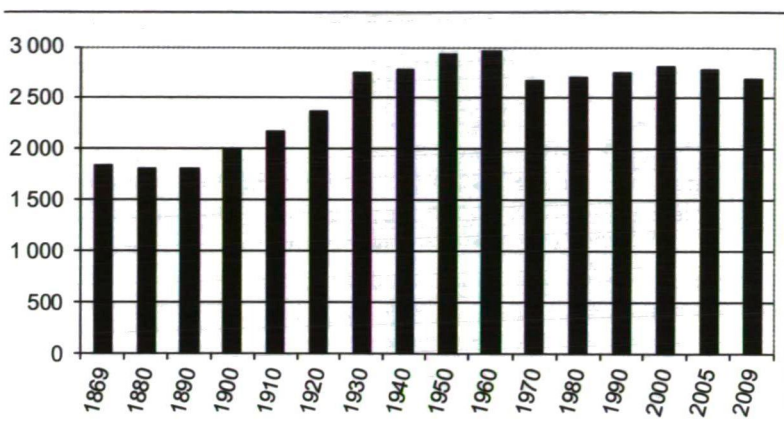
után három évvel teljesen megszűnt a tevékenysége. A megszűnés legfőbb ürügyeként a kilépéseket fogalmazták meg, aminek tényleges oka a beolvadás volt a Szabadság tsz-be. 1959-ig a községben – a Zrínyi tsz megszűnése után – a Szabadság tsz működött csak. Ebben az évben azonban a kívülálló – a még nem csatlakozott magángazdák – 395 taggal megalapították a Béke termelőszövetkezetet.

A Szabadság termelőszövetkezet összes területe kevesebb volt, mint az újonnan megalakulónak, ebből következően szántóterülete is kevesebb volt, de arányaiban nagyobb, mint a Béke termelőszövetkezetnél. A Béke tsz-be belépő tagok nagyobb földbirtokok-tulajdonnal léptek be, hiszen 1960-ra 20%-os növekedés tapasztalható a területnövekedésben, míg a Szabadság tsz-nél ez az arány csak 12%. A növekvő tendencia folytatódik a Béke tsz-nél, bár már csökkenő ütemben, 8%-os területnövekedés jelentkezik. Ezzel szemben még ez a növekedés sem volt elég, hogy a fellépő problémákat orvosolja, és így egyesülnie kellett a Szabadság Tsz-tel a fennmaradás érdekében. Az országban általános jelenség az 1960-as évektől kezdődően, hogy összevonták az egy községben lévő, vagy a közeli települések termelőszövetkezeteit. A Béke Termelőszövetkezet egyesült az időközben megerősödött Szabadság Termelőszövetkezettel, a közös munka kezdete: 1962. január 1. volt. A növénytermelés, döntően befolyásolta a szövetkezet gazdálkodását. A gabonaféléken és kukoricán kívül termeltek még: pillangós növényeket (állati takarmányozásra), napraforgót, burgonyát; konzervborsót (amit Nagyatádon értékesítettek), dohányt, cukor- és takarmányrépát, csillagfűrtöt (Németországba szállítottak vetőmagként), szarvaskerepet (legeltetésre vetették). Az 1970-re már meghatározó gazdasági szervezet volt a szövetkezet. A község legnagyobb foglalkoztatójává vált. A korszerűsödő növénytermesztés és az egyre bővülő állattenyésztési-állategészségügyi követelmények betartása mellett a szövetkezetben nöbizottság és önálló pártszervezet is működött. Melléküzemágaként fafeldolgozó és gépműhely állt a lakosság rendelkezésére.²²

3. Kadarkút: a várossá válás

Kadarkút 19. századi fejlődésében már felismerhetők azok a vonások, amelyek révén a későbbiekben egyre inkább központi szerepet tölthetett be. Népeségszámát tekintve is kiemelkedik a környezetéből. 1900-tól kezdődően lakosság száma meghaladja a 2000-et, és 1960-ig folyamatos növekedés tapasztalható. A világháború nem törte meg ezt a tendenciát, de ennek közigazgatási okai voltak. A Kadarkúttal szomszédos Hencse községet 1945-től kezdődően hozzácsatolták a településhez, 1970-es években viszont már megtörténik a különválás; ennek ellenére Kadarkút lakossága továbbra is meghaladja a 2500 főt. 1977-ben nagyközségi rangot kapott Kadarkút.

A rendszerváltás a falu életében jelentős átalakulást indított el. A térségi központi szerepkör megtartása érdekében a körjegyzőség és a postai szolgáltatások fenntartása folytatólagosan működött. Az aktív keresők száma lecsökkent, és a munkanélküliségi ráta megnőtt. A foglalkoztatási kérdés megoldása a község fejlesztési stratégiájában kiemelt feladatként jelentkezett. A tartós munkanélkülieket igyekeztek közmunkaprogramokban foglalkoztatni. Kadarkúton a mezőgazdasági tradíciók ellenére 2000-re a legnagyobb foglalkoztatóként a szolgáltató ágazatok jelennek meg; ugyanakkor a megye többi városához képest Kadarkúton nagyobb arányban dolgoztak a mezőgazdaságban. 2005-ben 300 őstermelő gazdálkodott a községben, valamint 28 regisztrált termelő foglalkozott mezőgazdasági termeléssel. A termelőszövetkezet megszűnése után nagyüzemi mezőgazdasági termelést a jogutód Kadarkúti Trend Rt. folytatta. A termelőszövetkezet utódja átvette a melléküzemágakat is, melyek a gazdálkodásban segítségére váltak.

2. ábra. Kadarkút lakosságának változása

Diagram 2. Population change of Kadarkút

(Forrás: Saját szerkesztés)

Az ipar tekintetében alacsony a lakosság vállalkozói aktivitása. 2005-ben – a várossá nyilvánítás évében – 129 vállalkozás működött a településen. A megye – átlagos hasonló – adataihoz hasonlítva 100 működő vállalkozás jut ezer lakosra, míg Kadarkúton csupán 46. A vállalkozások 75%-a kisvállalkozásnak számít; azaz 1–9 főt alkalmaznak. A 10–49 főt foglalkoztató vállalkozások közül három található a városban. Egyetlen vállalat van, amely legalább 50 főt foglalkoztat, ez a napokban felszámolás alá került Varroda. De ez a kategória nem marad üresen, hiszen a SarkPont Zrt. egyre növekvő tevékenységi körét helyezi ki 2009-től kezdődően Kadarkútra, és ezzel mind több munkahelyet teremt.

A vállalkozások több mint háromnegyede egyéni vállalkozásként működik (a megyében ez az arány csak 61%-ot mutat).

Összefoglalás

Kadarkút 19. századi fejlődésében már észrevehetőek azok a vonások, amelyek a térségközponti szerepkör dominanciájára utalnak. Jó gazdaság- és természetföldrajzi adottságokkal rendelkező-rendelkezik a település. Mind mezőgazdaságilag, mind az ipart tekintve fejlődő nagyközséggé vált Kadarkút a 21. század elejére. A településen döntő mértékben 5–15 holdas kisbirtokos parasztgazdaságok működtek. Kadarkút népessége a dualizmus korában dinamikus fejlődött, az írni-olvasni tudó emberek száma kifejezetten magas volt, a humáninfrastruktúra jelentőségét korán felismerve nyitottak az iskola térségközponti szerepkörének megerősítése felé.

A község a tervidőszakban dinamikus fejlődő termelőszövetkezetet hozott létre, melynek utódszervezetei ma is megtalálhatóak a településen. Közel negyven éven át a község legnagyobb foglalkoztatójaként volt számon tartva a Szabadság termelőszövetkezet.

A rendszerváltás után a környező települések közül Kadarkút vált népességszámát tekintve a legnagyobb; valamint a foglalkoztatás területén is ipari, szolgáltatási és bürokráciai szempontból; körjegyzőséget, postát és ÁFÉSZ boltokat is működtetett.

Jegyzetek

1. **Fényes Elek** (1836): 199–241. old.
2. **Csánki Dezső** (1914): Somogy vármegye.
3. **Kaposi Zoltán** (2000): 16–30. old.
4. SML: V./261.1. doboz.
5. **Mikóczi Alajos és Solymosi László** (1979): 148, 199. old.
6. **Felhő Ibolya és társai** (1970):
7. **Magyar Kir. KSH** (1987): Gazdaczimtár 104–105. old.
8. **Kaposi** (é. n.): 4–8. old.
9. A kastély ma is megtalálható, felújítás eredményeképp a Pünkösdi evangelisták szeretetotthonaként működik, nyaranta gyermektáborokat szerveznek a kastélyban.
10. **KSH** (1972): 1., 2., 3., 4., 5. kötet adatai alapján.
11. **Ditz** (1867): 250. old.
12. A korabeli földmíves szakiskolák utódintézményei ma is megtalálhatóak; a szentimrei Magyar Királyi Földmíves Iskola utódintézménye a Móricz Zsigmond Mezőgazdasági Szakképző Iskola.
13. **Beregszászi Ilona** (é. n.): 8–12. old, 63–73. old.
14. **Erdősi Ferenc** (1980): Első közlemény: A megye útjai a gépkocsiforgalom megindulása előtt. In. SML (szerk.): Somogy megye múltjából. Kaposvár: SML. 269–320. old.
15. **Erdősi Ferenc** (1981): 269–316. old.
16. **Erdősi Ferenc** (1982): 157–213. old.
17. **T. Mérey Klára** (1997): 62–104. old.
18. **Szakács Sándor** (1998): 289–343. old.
19. **Donáth Ferenc** (1969).
20. **Donáth** (1969): Erre több említést is talált: „sorsot húztak”, „nyilaztak”, „kockát húztak”.
21. **Bunovác Dezső** (1998): 40–68. és 619–623. old.
22. SML: XXX./84.1–15. doboz.

Felhasznált irodalom

- A magyar szent korona országainak 1901. évi népszámlálása: Harmadik rész. A népesség részletes leírása. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt. 30–31. old.
- Beregszászi Ilona** (é. n.): Iskolatörténet. A kaposvári Móricz Zsigmond mezőgazdasági Szakközépiskola 100 éves jubileuma alkalmából. Kaposvár: Somogy megyei nyomdaipari vállalat 8–12., 63–73. old.
- Csánki Dezső** (1914): Magyarország vármegyéi és városai Somogy vármegye – elektronikus anyag, Budapest.
- Ditz, Heinrich** (1993): Die ungarische Landwirtschaft. Budapest: MTA Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézete.
- Donáth Ferenc** (1969): Demokratikus földreform Magyarországon: 1945–1947. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Erdősi Ferenc** (1980): A megye útjai a gépkocsiforgalom megindulása előtt. In. Somogy megye múltjából: Első közlemény. Kaposvár: SML. 269–320. old.
- Erdősi Ferenc** (1981): A megye útjai a gépkocsiforgalom megindulása után. In. Somogy megye múltjából: Második rész. Kaposvár: SML. 269–316. old.
- Erdősi Ferenc** (1982): Somogy megye közlekedési hálózatának kialakulása. In. Somogy megye múltjából. Harmadik rész. Kaposvár: SML. 157–213. old.
- Felhő Ibolya és társai** (1970): Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Somogy megye múltjából: Levéltári évkönyv. Kaposvár: Somogy megyei Levéltár.
- Fényes Elek** (1836): Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben Első kötet. Pest 199–241. old.

- Kaposi Zoltán** (é. n.): Az idősebb grófi Somssich-ág birtoklásának változásai 1850-től – kézirat, a szerző engedélyével.
- Kaposi Zoltán** (2000): Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. században. Budapest–Pécs: Dialóg Campus kiadó. 7–150. old.
- KSH** (1972): Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény. Állattenyésztés 1. Szarvasmarha állomány. III. Községsoros adatok. Budapest: KSH. 225–372. old.
- KSH** (1972): Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény. Állattenyésztés 2. Sertésállomány. III. Községsoros adatok. Budapest: KSH. 225–233. old.
- KSH** (1972): Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény. Állattenyésztés 3. Lóállomány. III. Községsoros adatok. Budapest: KSH. 225–230. old.
- KSH** (1972): Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény. Állattenyésztés 4. Juhállomány. III. Községsoros adatok. Budapest: KSH. 225–228. old.
- KSH** (1972): Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény. Állattenyésztés 5. Bivaly-, szamár-, öszvér-, kecske- és baromfiállomány. III. Községsoros adatok. Budapest: KSH. 225–228. old.
- KSH** (1975): Az 1941. évi népszámlálás 1. Foglalkoztatási adatok községek szerint. Budapest: Magyar Országos Levéltár.
- Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal** (1901): A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Kilencedik rész. A népesség ház- és földbirtokviszonyai. 94–334. old.
- Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal** [1937]: Magyarország földbirtokosai és földbérlői (Gazdacímtár) – A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokosok és földbérlőek az 1935. évi adatok alapján Budapest: Stephaneum Nyomda Rt.
- Mikóczy Alajos és Solymosi László** (1979): Nagybajom története. Kaposvár: Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat, 148, 199. old.
- Somogy Megyei Levéltár (SML).
- V. Megyei Városok és Községek, 261. Kadarkút nagyközség iratai (1878–1950) 1–4. doboz.
- XXX. MGTSZ-EK (TSZCS-K) iratgyűjteménye, 84. Kadarkúti mgtsz-ek (tszcs-k) iratgyűjteménye 1–15. doboz.
- T. Mérey Klára** (1997): Somogy megye két nehéz évszázada 1695–1896. Kaposvár: Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlése. 62–104. old.